بەمبی بەدەنگ: زیرەکی دەستکرد و هەوەشاندنەوەی مەشکی مرۆڤ.. ڕزگار ئاکرەیی

لە دەستبەسەرداگرتنی دیجیتاڵییەوە بۆ چەکێک لە خزمەتی سەرمایە و ئاستەوی توندڕەو، یان ئامرازی ئازادی؟

ڕوویکی پەهاوار و ڕوویکی بەدەنگ و یەک مەترسی

ئەوەی ئەمڕۆ دەیبینین دەستبەسەرداگرتنی مرۆڤایەتی لایەن هێزەتەکنەلۆژییە نوێیە لەو جۆرەی کە سینەما لە فیلمە بەشومارەکاندا وێنای کردووە. ئەمە مەدەلێکی جیاوازی کۆنترۆڵی دیجیتاڵییە کە لەسەر ئۆتۆماتیکی و بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد و ئەلگۆریتمەکان بە بڕیاردان بەشە گەورەکانی ژیانی ڕۆژانە بنیات نراوە و کەمێگاکان زیاتر ملکەچی سیستەم و کۆمپانیا و ئامرە زیرەکەکان دەکات.
بەڵام لەدەستدانی کۆنترۆڵی ئەم سیستەمانە تەنیا ڕووخساری بەرزی مەترسیکەیە. ئەو ڕووخسارە لە ژێر فشاری کێبڕکێی نێوان زلهێزەکان و کۆمپانیا مۆنۆپۆلی سەرمایەدارییەکاندا بە خێرایی گۆشە دەکات، خێراتر لەوەی یاسا و کەمێگا و دامەزراوە پێوەردییەکان بتوانن پێیەوە بکۆن. لێرەدا کرێکی مەسەلەکە دەکەوێت: مەترسیەکە لەوەوە ناوەستێت کە ئەم سیستەمانە لە کۆنترۆڵ دەربچن، چونکە لە نێو پێوەندییەکانی خاوەندارێتی و کێبڕکێی تونڈی سەرمایەداریدا پەریان پێداوە کە ئۆگری ئەم جۆرە خلیسکانانە زیاتر دەکات و تێچوونی لەسەر خەڵک چەند ئەوەندە دەکات.
ڕووخساری ترسناکتر زۆر بەدەنگترە لە ژێر پێکهاتەی سەرمایەداریدا کە زیرەکی دەستکرد پەرە پێدەدات و بەکارهێنانەکانی ئاراستە دەکات، یارمەتیدەرە بۆ شێوەکردنی هۆشیاری ملیاران کەس، سەرنج و ڕەفتاریان بۆ شێوەیەک ئاراستە دەکات کە خزمەت بە لۆژیکی مەدەلی سەرمایەداری بکات [1]. لە هەمان کاتدا کێبڕکێی نێوان مۆنۆپۆلی دیجیتاڵی سەرمایەداری و زلهێزەکان، لە غیابی سنوور و یاسای کاریگەردا، لەوانەیە گەورەترین زیان بە مەشکی مرۆڤ بگەیەنێت و ئۆگەر گۆشەپەدان و بەتاوکردنەوەی بەم خێراییە و بەبێ پاسەوانی پێویست بەردەوام بێت، زیرەکی دەستکرد بکاتە چەکی کۆکوژی بکەمڕۆ.

ئەم نیگەرانیانە چیتر تەنها لە ڕووخێنگرانەوە سەرچاوە ناگرن. لە چەندین بوارداء لەوانە ئەو کێبڕکێیەی کە TIME ئاشکرای کرد ، سیستەمێکی زیرەکی دەستکرد لە کۆنتڕۆڵ دەرچوو و هەڕەشی کردە سەر سیستەمێکانی تر. چەند ڕۆژێک دواتر، نزیکەی 1400 ئەندازیار کە لە کۆمپانیا گەورەکانی AI کاریان دەکرد داواکارییەکی هاوبەشیان واژۆ کرد کە داوای ئامرازی تەکنیکی و میکانیزمی بەڕێوەبردنی نەوەوەتی دەکەن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خەرایی پەرەسەندنەکەی. ئەو سکاڵایە حاڵەتێکی تاک نەبوو، چونکە بەردەوام هەشدارییەکی لە تواڕانی ئەو بوارەوە دەگات کە گەشەسەندنی خەرا لەوانەیە بەتەواوی لە کۆنترۆڵی مرۆڤ دەربچێت.
ڕاپرسی نەوەوەتی سەلامەتی AI [4]، کە لایەن زیاتر لە 100 شارەزا بە پاپشتی زیاتر لە 30 دەوڵەت و ڕێکخراوی نەوەوەتی ئامادە کراوە، هەشداری دەدات کە مەدەلەکان دەستیان کردووە بە جیاوازی کردن لە نێوان ژینگەی تاقیکردنەوە و بەکارهێنانی ڕاستەقینە و خەلادان لە میکانیزمەکانی هەڵسەنگاندن و ڕێگەدان بە توانا مەترسیدارەکان بەبێ ئەوەی بدەزرێتەوە. هەروەها هەشداری دا کە کارمەندەکانی AI ئاستی مەترسی بەرز دەکەنەوە چونکە سەربەخۆ کار دەکەن، ئەمەش دەستوەردانی مرۆڤ پێش ئەوەی زیان ڕووبدات قورس دەکات. مەترسی گەورە هەیە کە سیستەمەکانی AI خێیان گەشە پێبدەن و لە کۆنتڕۆڵ دەربچن و ڕێگەکی گەورەتر بگرنە لە بەڕێوەبردن و کۆنتڕۆڵکردنی مرۆڤەکان لەوەی کە پێشتر پلانی بۆ دانرابوو.
دەیان هەزار کەس، لەنێویاندا زانایانی پێشەنگ لەو بوارەدا، بەیاننامەیەکی نەوەوەتییان واژۆ کردووە [5] کە داوای قەدەغەکردنی پەرەپێدانی "سوپەر زیرەکی" دەکەن تا ئەو کاتەی کەدەنگیەکی زانستی دەبێت لەسەر ئەوەی کە بتوانرێت بە سەلامەتی و لەژێر کۆنتڕۆڵدا بەدەست بهێنرێت، لەگەڵ قبووڵکردنی فراوانی کەمایەتی، لە کاتێکدا توژڕان دەستیان لە کار کێشاوەتەوە [6] لە کۆمپانیا گەورەکانی دیجیتاڵ وەک ناڕازایی دەربڕین بەرامبەر بە پەرەپێدانی سیستەمەکانی AI و ئەوڵەویەتەکانی.
هیچ کەسێک نکۆڵی لەو ئەگەرە گەورەیە ناکات کە زیرەکی دەستکرد پێشکێشی دەکات. چەندین ساڵ توژینەوە لە دەزینەوەی دەرمان کەدەکاتەوە، پێکهاتەی پرۆتین ئاشکرا دەکات کە دەیان ساڵ زانایان بەزاندووە، وردی دەستنیشانکردنی پزیشکی بەرز دەکاتەوە و ڕێگە دەدات نەخێشیەکان لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا بگیرێن کە زیان دەپارێزن، گەڕانی کێش و هەوا مەدێل دەکات و هەشداری دەدات لە کارەساتەکانی پێش ڕووداندا، بەربەستەکانی زمان لە ڕێگەی وەرگێڕانەوە دەشکێنێت و زانیاری دەخاتە بەردەستی ئەو کەسانەی کە

ماوەیەکی زۆر بەبەش کراون، ژیانی خێزانی و پیشەیی بە ملیۆنەها کەس ئاسان دەکات، و دەرگا دەکاتەوە بۆ خزمەتگوزاریەکان کە لەوانەیە کۆشک چاوەڕێکراوەکان چاوەڕێ بکەن.
هەر ئەو دەستکەوتانە پرسیارەکە قورستر دەکەن، چونکە ئەم وتارە مشتومڕی لەسەر ئەم توانایانە ناکات. بابەتەکەی ئەوەیە کە کە خاوەنیەتی، کە ئاراستەیان دەکات، خزمەتی بەرژەوەندیەکانی کە دەکەن، و چۆن بەکاردەهێنرێن.
پێش ئەوەی زیاتر بڕۆین، پێویستە سێ چین کە بە شێوەیەکی خێرایی تێکەڵ دەکرێن جیا بکرێنەوە. یەکەمیان "پەلەنکردن و ئەلگۆریتمی پێشنیارکردن" کە بەیار دەدات چی لەبەردەمماندا دەربکەوێت و چی لە ئەمڕ بپارێزرێت. دووەمیان "پلاتفۆرمە دیجیتاڵییەکان" و مۆدێلی بازرگانییان لەسەر ئابووری سەرنج بنیات نراوە، واتە گێڕینی کات و داتای بەکارهێنەران بۆ قازانج. سێیەمیان "ئامرازەکانی AI بەرهەمهێنراو" کە جۆگەی مرۆڤ لە نووسین، شیکردنەوە و بیاردانەدا دەگرێتەوە.
هەر چینێک میکانیزم و کاریگەری تایبەت بە خۆی هەیە، جیاواز لە ئەوانی تر، لەگەڵ ئەوشدا ئەم سێ چینە ئەمڕۆ لە دەستی هەمان کەمپانیا مۆنۆپۆلی سەرمایەداریدا تێکەڵ دەبن و گوێڕایەڵی تاکە لۆژیکی کۆکەرەوە دەبن.
ئاڵنگارییان هەشتا قووڵترە چونکە زیرەکی دەستکرد ئێستا هەرسێکیان لە یەک کاتدا بەرەوڕوو دەبات: ئەلگۆریتمی پەلەن و پێشنیار خێیان بوونەتە مۆدێلی AI، مۆدێلی بازرگانی پلاتفۆرمەکە لایەن AI بەرەوڕوو دەبرێت لە ئامانجگرتنی بەکارهێنەران، پەوانەکردنی هەڵسوکەوتیان و پێشبینیکردنی، و ئامرازە بەرهەمهێنەرەکان خودی زیرەکی دەستکردن. لەبەر ئەوەی من ئەوان بە نزیکی بیەکەوە بەستراوە، و بۆچی جیاکردنەوەیان شیکاریی نێک ئاستەقینە، کە وادەکات خوێندنەوەیان بیەکەوە پێویستیەکی عەقڵی بێت.

ئاراستەکردنی هۆشیاری بە چڕسپاندنی کۆلتووری سەرمایەداری نیولیبرال

لەپاڵ بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد بۆ زیادکردنی قازانج، پتەوکردنی کۆنترۆڵی ئابووری و سیاسی و بەهێزکردنی سەرکوتی دیجیتاڵی، ئەم تەکنۆلۆژیایە بەشێوەیەکی سیستماتیک بەکاردەهێنرێت بۆ شێوەپێدان و ئاراستەکردنی هۆشیاری تاکەکەس، بۆ ئامانجی بەهێزکردنی کۆلتووری سەرمایەداری و بەهاکانی نیولیبرالی. لە ڕێگەی شیکردنەوەی داتا و هەڵسوکەوتی بەکارهێنەر، پەلەنکردن و پێشنیارکردن کۆنترۆڵی ناوەڕۆکی پیشاندراو لە پلاتفۆرمکاندا

دەکەن، و بۆ خواردنی تاکەکان دروستکراون کە خزمەت بە ڕوانگەی سەرمایەداری و سیاسەتەکانی دەکات.
ئەم مەیل لەگەڵ فراوانبوونی ئەم پلاتفۆرمانە چەسپێنراوە. بەگوێرەی ڕاپۆرتی یەکێتی نەوەوەتی پەیوەندییەکان [7]، نزیکەی سێ لەسەر چواری دانیشتوانی جیهان ئێستا بەکارهێنەری ئینتەرنێتن کە لە یەک ساڵدا زیاتر لە 240 ملیۆن بەکارهێنەر زیادیکردووە. ئەم فراوانبوونە بێشکی دەگەڵتەوە بە هەوەی کەمپانیا قۆرخکارەکان و زلهێزەکان بۆ گەیاندنی ئینتەرنێت بە هەموو گۆشەیەکی جیهان و بەتایبەتی بە وڵاتانی باشوور [8]، تەنانەت لەو ناوچانەی کە ئاوی پاک و کارەبا و خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکانیان نییە، چونکە ئۆلۆیەتی وەبەرهێنان بە هەر شتێک بێت کە بازاڕ فراوانتر بکات پێش ئەوەی پێداویستی خەڵک دابین بکات، بە ئامانجی زۆرترین قازانج و بەهێزکردنی دەسەڵات و داگیرکردنی ئەو ناوچانە بە دیجیتاڵی.
ئەمە مەرج نییە مانای ئەوە بێت کە هەموو ئەم بەکارهێنەرانە دەکەونە ژێر کاریگەری ئەپلیکەیشنەکانی AI، هەرچەندە ئەو بنچینەیە فراوانتر دەکات کە ئامرازەکە لەسەری کار دەکات.
پێکهاتەی خاوەندارێتی سەرمایەداری و مۆدێلەکانی قازانج پاڵ بە ئێلگۆریتمەکان دەنێت بۆ ئۆلۆیەتی دانانی ناوەڕۆک کە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی بازاڕ و کەمپانیا مۆنۆپۆلەکان دەکات و ئێلگۆریتمەکان دەگەڕێت بۆ ئامرازێک بۆ بەرهەمهێنانەوەی هەژموونی کەلتووری سەرمایەداری. لە ڕێگەی ئەم میکانیزمەوە، هۆشیاری کەمە بەرە بەرە بەرەو قبووڵکردنی ئەم بۆچوونە وەک سروشتی و حەتمی دەرەوات، بۆ ئامرازی نەرم و زیادکراو و هەستپێنەکراو، تا ئەو ڕادەیەی کە زۆربەی بەکارهێنەرانی ئەم بەکارهێنانە، بۆ بەشێکانی چەپیشەوە، وەک ئامرازێکی بڵاوبۆن سەیریان دەکەن. بەم شێوەیە ئەم ئامرازە یارمەتیدەرە بۆ پتەوکردنی هەژموونی سەرمایەداری، بۆ بەهێزکردنی ملکەچی جەماوەر بۆ سیستەمی ئێستا، و پڕاوێزخستنی چەپ و ئۆلتەرناتیفە پێشکەوتووەکان، کە هەرشە لە هۆشیاری نەوەکانی داهاتوو و توانایان بۆ بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و ڕێکخستن بۆ هەنگاوەکانی گەیانکاری دەکات.

هەڕەشەکانی تواناکانی مرۆڤ، ئالوودەبوون بە دیجیتاڵ و قووڵکردنەوەی نامۆبوون

ئەم هەڕەشەیە دەگاتە هەڕەشەکانی توانا عەقڵییەکانی تاکەکەس، و لەڕادا پرسیارەکە لە چینی ئێلگۆریتمەکانەوە دەرەوات کە ئەوەی دەیبینین ئاراستە دەکات بۆ چینی ئامرازەکانی AI کە لە بیرکردنەوەدا بۆ ئێمە دەوەستێت. سەرەڕای بەرزکردنەوەی زیرەکی

دەستکرد وەک هەگایەک بۆ ئاسانکردنی ژیان و بەرزکردنەوەی بەرهەمهێنان، تەکنۆلۆژیا زانستییەکان ئاماژە بۆ دەکەن کە پشتبەستن بە بیرکردنەوە پێوەندی بە قووبوونەوەی هۆشیاری هووکشۆ و لاوازبوونی تواناکانی مرۆڤ هەیە.
بگۆڕی تەکنۆلۆژیکی تەکنۆلۆجیای ماساچوستس [9]، پشت بەستن بە ئامرازکانی نووسینی AI چالاکی مێشک کەم دەکاتەوە و یادەوەری و هەستی خاوەندارێتی بەسەر بیرکەکانی خۆیدا لاواز دەکات. تەکنۆلۆژیان ئەم دیاردەیان ناوناوە "قەرزی مەعریفی"، واتە مرۆڤ توانای مێشکی لە داهاتوو وەردەگرێت لە بەرامبەر ئاسوودەیی لە ئێستادا.
بەهەمان شێوە، تەکنۆلۆژیک کە لە گۆڤاری Societies Societies بەهاوکراوەتوە دەریخستووە کە بەکارهێنانی زۆری ئامرازکانی AI پێوەندی بە لاوازبوونی بیرکردنەوەی هێخنەگرانە هەیە لە هەگەی میکانیزمی "دابەزاندنی مەعریفی"، واتە ئاسپاردنی بیرهێنانەوە و شیکردنەوە بە ئامێرکان لەجیاتی ئەنجامدانی مێشک، بەتایبەتی لەنەو گەنجاندا، کە ئەگەری ئەوە زیاد دەکات کە نەوەیکی نوێ توانای شیکردنەوەی سەربەخۆیان کەمتر بێت.
تەکنۆلۆژیک لەلایەن تەکنۆلۆژیانی زانکۆی کالیفۆرنیا [11]، کە بە پشت بەستن بە داتای زیاتر لە شەش هەزار منداڵ لە پرۆژەیکی گەشەی مێشکی هەرزەکاراندا ئەنجامدراوە، دەریخستووە ئەو منداڵانەی کە تەمەنیان کەمتر بێت، دەرچوونەوە و وشەگەل و یادەوەری دابەزینکی بەرچاویان تۆمار کردووە. ئەو تەکنۆلۆژیە تایبەتە بە تەمەنە کەمەکانەوە، بەڵام ئەو میکانیزمە کە دیاری دەکات، گواستنەوەی هەوڵی مێشکی بە شاشەکە، هەمان میکانیزمە کە لە ئامرازکانی AI دا کار دەکات، و لەوە قووڵتر کار دەکات، چونکە ئەو ئامرازانە ئەرکی بیرکردنەوە خەیان دەگرنە ئەستۆ.

ئەم بابەتە تەنها لە تاقیگەکاندا نییە. ئەنجامەکانی پڕۆگرامی هەڵسەنگاندنی نەوەوەتی قوتابیان [12]، کە لە 8ی ئەیلولی 2026 بەهاوکرایەوە، وێنەکەی گەیاندە ئاستی تەواوی سیستەمی پەروەردە. لە دانیمارک، قوتابیانی قوتابخانە خراپترین ئەنجامیان تۆمار کرد، دابەزینی ئاستی بەدەستهێنانی یەکسان بە لەدەستدانی ساڵێکی خوێندنی تەواو، کە حکومەت بە قەیرانێکی پەروەردەیی مەترسیدار وەسفی کرد کە پێشبینی دەکرا. ئەم دابەزینە هاوکات بوو لەگەڵ فراوانبوونێکی گەورە لە بەکارهێنانی ئامێرە دیجیتاڵییەکان و زیرەکی دەستکرد لە ناو پۆلەکاندا، هەرچەندە پێوەندی هۆکاری زۆر ئاڵۆز و ناکرێت بە یەک هۆکار کورت بکرێتەوە.

هەمان وەنە لە 43 وڵاتدا دووبارە دەبێتەوە کە دەستکەوتەکان بە شێوەیەکی بەرچاو دابەزیون، و ڕێکخراوی هاوکاری و گەشەپەدانی ئابووری [13] پێیوایە لەنێوان ئەم دابەزینە و بەرزبوونەوەی کاتی شاشە و بەکارهێنانی AI و کەمبوونەوەی خوێندنەوەی ئازاد دەدزێتەوە، هۆشداری دەدات لەوەی کە مەترسیدارترین تووخمی لەناوبردنی ئەو بەهرەیانەدایە کە لە سەردەمی زیرەکی دەستکرددا زەر گرنگن، واتە هەستەنگاندنی زانیاری، بەستنەوەی چەندین سەرچاوە و بیرکردنەوەی شیکاری و ڕەخنەیی.

ئەم دابەزینە کاریگەری لاوەکی نییە. لە پشتیوە چینی دووەم هەیە، مەدەلی قازانجی پلاتفۆرم کە لەسەر ئالوودەبوونی دیجیتاڵی بنیات نراوە. پلاتفۆرم و ئەپلیکەیشنەکانی دیجیتاڵ کە بە زیرەکی دەستکرد کار دەکەن تەنها خزمەتگوزاری بەخۆڕایی نین کە لە خۆشویستی بە بەکارهێنەرەکانیان پێشکەش دەکەن. ئەوان ئامرازێکن کە بە ئەنقەست بەکاردەهێنرێن بە بەهێزکردنی پشتبەستن بە هەستەوکەوت و بیرکردنەوە، کە تێیدا داتای گەورە بەکاردەهێنرێت بۆ تێگەیشتن لە هاندانی خێرا و دەستکاریکردنیان بۆ شێوەیەک کە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی کەمپانیاکان و زلهێزەکان بکات. سەرمایەداری وەبەرهێنان لە تەکنیکەکاندا دەکات کە بە شێوازی جەراوجەر هەستەوکەوتی ئالوودەبوون هان دەدات بۆ گەرەنتی تەکنەبوون لەگەڵ پلاتفۆرمەکان، و پرسەکە دەبێتە بازنەیەکی داخراو کە قازانج لەسەر حسابی تەندروستی دەروونی و دەستکەوتی پەروەردەیی بەرهەم دەهێنێت، بەتایبەتی لە نێو نەوەی گەنجدا.
لەسەر ئەم بنەمایە، نامەبوونی مرۆڤ بە شێوەی دیجیتاڵی بەرهەم دەهێنرێتەوە. تاک لە توانا عەقڵی و داهێنەرەکانی دابڕاوە و خەی دەدزێتەوە بە ئامێرێکی تەکنیکی کە توانای کار و بیرکردنەوەی سەربەخۆی لە دامالێت، هەروەک چۆن کرێکار لە ژێر دەستەڵاتی سەرمایەداریدا لە بەرهەمەکەی دوور کەوتووەتەوە. لەوانەیە وردە وردە ببنە ژێر کاریگەری ئەلگۆریتمەکان کە کارلێکەکانی ڕۆژانەیان ئاراستە دەکەن و بڕیار دەدەن چی دەخوێننەوە و سەیری دەکەن، چۆن بیر دەکەنەوە، چۆن دەنووسن و چۆن پەیوەندی دەکەن، کە پشتبەستنیان بە سیستەم و کەمپانیا و دەوڵەتەکانی ژێر کۆنترۆڵی سەرمایە و هێزەکانی چەوساندنەوە و دیکتاتۆری قوڵتر دەکاتەوە.

جۆرێک لە کۆیلایەتی دیجیتاڵی خۆبەخشانە و لەدەستدانی کۆنترۆڵ
ئەگەر ئالوودەبوونی دیجیتاڵی ڕووبەڕووی بکاتەوە کە چۆن مرۆڤ ڕادەکشرێت بۆ ناو ئەم ئامێرە، پرسیارێکی قورستر دەمێنێتەوە:

بۆچی قبووڵی دەکەن لەکاتێکدا هەست دەکەن ئازادانە هەڵدەبژێرن؟ ئەم چەوساندنەوەی سایکۆلۆژیە جگە لە دەربڕینێکی زاڵبوونی چینایەتی زیاتر نییە کە زیرەکی دەستکرد لە ئامرازێکی تەکنەلۆژیاوە بۆ ئامرازێک بۆ بەرهەمهێنانەوەی شێوازەکانی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئابووری و هۆشیاری لە ژێر سیستەمی سەرمایەداریدا قووڵتر دەکات.

ئەوەی ئەم زاڵبوونە مەترسیدارتر دەکات کاراکتەری خۆبەخشییەتی، کە تاکەکان لە هەوڵی دەستکاریکردنی ئەلگۆریتمی و فشاری بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد لە کار و ژیانی هەژاندا پاڵیان پێوە دەنرێن بۆ ناو ئەم "کۆیلایەتی دیجیتاڵی" بەبێ زەرەملە، لە ژێر وەهمی کۆنترۆڵ و هەڵبژاردندا، لە کاتێکدا بەیارمەتیان بەرەو ئەو هەوگایانە دەڕوات کە پڕشووخت ئامادە کراون و خزمەت بە سەرمایە دەکەن و توانا عەقڵی، هۆشیاری و پیشەییەکانیان لاواز دەکەن.

ئەم تەکنەبوونە وەک ئازادی تاک بەبازاڕ دەکرێت. هەرکەسێک ئەم ئەپێکەیشنانە بەکار بهێنێت بۆ ئارەزووی خۆی دەیکات، و هەرکەسێک حەزی لێنەبێت دەتوانێت مۆبایلەکەی بکوژێنێتەوە. لەسەر ئەم بنەمایە زۆرێک لە تیۆریزانی نیولیبرال هەر دەستەوەردانێک لە بازاڕی دیجیتاڵدا هەڵە دەکەنەوە، وەک باوکایەتی بەرامبەر تاکەکان و زەوتکردنی هەڵبژاردنی کەسیان مامەڵەی لەگەڵدا دەکەن.

لەگەڵ ئەوەشدا ئازادی کە مەرجەکانی خاوەندارێتی ئەو کەسە نییە کە بەکاری دەهێنێت بۆهیچ شێوەیەک ئازادی نییە. تاک ئەلگۆریتمی هەڵنەبژاردووە کە ئەو شتانەی دەیبینێت خۆیبەند دەکات، بەشداری نەکردووە لە داشتنی ئەو بەرنامەیەی کە لایەن خاوەنکارەکەی، قوتابخانەی منداڵەکانی، بانک و دەزگاکانی دەوڵەتەوە بەسەریدا سەپێنراوە، وە هەرگیز ناوێژی پێنەکراوە لەسەر مەدلی قازانج کە سەرنج و کات و هۆفتاریان دەگۆڕێت بە کاڵایەکی قازانجبەخش.

ئەمە ئازادی هەڵبژاردنە لە نێوان ئەو شتانەی کە سەرمایە لەبەردەمیاندا دانراوە، نەک ئازادی بەیاردان لەسەر ئەوەی کە لە سەرەتاوە چی لەبەردەمیاندا دادەنرێت.

لێرەدا هەڵوەستەی چەپ لەگەڵ لیبرال بەش دەکات، چونکە کێشەکە پاراستنی تاک لە خۆی نییە. ئەوە ململانێیە لە بەیاردان لەسەر ژێرخانی دیجیتاڵی لە خاوەندارێتی و دیزاینی ئەلگۆریتمەکان، سەرچاوەی داتا و مەدەلەکانی قازانج دەخاتە ژێر دەسەڵاتی و چاودێری دیموکراتی کەمەگا. ئازادی ئاستەقینە کاتێک دەست پێدەکات کە خاڵی خاوەندارێتی لە هەلومەرجەکانی ژیانیان بە کەمەڵ دەکەن، نەک کاتێک هەڵبژاردنیان پێشکەش دەکرێت، یەک بە یەک، لە نێوان بەدیلەکان کە بەبێ ئەوان دروست دەکرێن.

ئاوەی لەسەر ئاستی تاک ڕووەدات لە ئاستی مرۆڤایەتی بگشتی خەی دووبارە دەکاتەوە. کاتێک مرۆڤ ەژار لە دوای ەژار بیارە بچووکەکانی خەی بەدەست ئەلگەریتمەکانەوە دەدات، بەوا بە ئازادی و هەبژاردن دەکات، کەمەگاکان بیارە گەورەکانیان بەدەستەوە دەدەن هاوتەریب لەگەڵ سیستەمە دیجیتاییەکان کە نە چاودێری دەکەن و نە لێی تێدەگەن.

کەواتە ملکەچکردنی مرۆڤایەتی بە ئامڕ چیتر بابەتی تەوانینی فەلسەفی نییە. لەنەو پشکەوتنەکانی زیرەکی دەستکرد و نەبوونی پاسەوانی یاسایی نەودەوەتی و ناوخەیی کاریگەر بە بەەوبردنی ئەو ئامڕە ەاستەقینەتر بووە، و کاتێک سنووری بڕنامە بە داەژراوی خەی تێپەڕاند، لەوانەیە ببێتە ئامڕێک کە بیاری چارەنووسساز دەدات و بەسەر مرۆڤایەتیدا دەسپێنرێت بەبێ چاودێری ەاستەقینەی مرۆڤ.

لە ژێر سەرمایەداریدا، زیرەکی دەستکرد گۆشەی پێدراوە بە خزمەتکردنی کەەکەبوونی سەرمایە و ملکەچی لۆژیکی کەبەکە و زابوونە کە وادەکات لەدەستدانی کەنتەڵی سەرمایە دیمەنێکی ەاستەقینە و جدی و ئاگاری وەرانکار بێت.

هەکارەکە لە هەردوو حاەتەکەدا هەمان هەکارە. نەبوونی خاوەندارێتی بکەمەە و چاودێری دیموکراتی جەماوەری وادەکات تاک کەنتەڵی هۆشیاری و بیارەکانی خەی لەدەست بدات و هەمان نەبوونی وادەکات مرۆڤایەتی کەنتەڵی مەترسیدارترین ئامرازی لەدەست بدات کە تا ئێستا دروستی کردووە. کێلایەتی دیجیتاڵی خەبەخشانە و لەدەستدانی کەنتەڵە دوو ڕووی یەک غیابی یەکن.

زیرەکی دەستکرد لەوانەیە ببێتە چەکی کەکوژ

ئەم مەترسییە کەمتر نییە لە هەموو شێوازەکانی پێشووی خزمەتکردن بە سەرمایە، چونکە پێشبڕکێی شێتانەی نێوان جەمسەرەکانی سەرمایەداری و زلهێزەکان بە کەنترۆڵکردنی زیرەکی دەستکرد، لە غیابی یاسا و یاسای توند و تیژی نەودەوەتی و ناوخەییدا، تەوی لەدەستدانی کەنتەڵە و گەیەنکەی بە ئامرازی لەناوبردنی بکەمەە هەدەگرێت کە هەڕەشە لە داهاتووی مرۆڤ دەکات، نەک تەنها جێستە و موڵکی مرۆڤ.

لەسەر ئاستی سەربازی، ئەم پێشبڕکێیە وەک پێشبڕکێیەکی چەکداری ەاستەقینە دەردەکەوێت کە چەکی سەربەخۆ، فەکەی بەفڕەکەوانی سەربەخۆ، ەەبەتی شەڕکەر و سیستەمی ئامانج و بیاردانی سەربازی لە کوشتن و لەناوبردندا دەگرێتەوە. توژەران هۆشداری دەدەن لەوەی کە ئەم سیستەمانە لەوانەیە تێکبشکێن کاتێک لە ژینگەی تاقیکردنەوەو

دڵگوازرێنەوە بە بارودۆخی جەنگی ئاستەقینە، کە لەوانەیە هەڕەشە و بەیاری پێشبینی نەکراو و کارەساتی بەرفراوان بەرهەم بهێنێت. ئەم مەترسیە گریمانەیی نییە. سیستەمەکانی AI لە کۆنتڕۆڵ دەرچوون لەو حاڵەتانەی کە ئاگایەندراون و دەکیەمنت کراون، لەوانە مردنی ژمارەیەکی زۆر لە هاوڵاتیانی مەدەنی بەهۆی چەکەکانی سیستەمەکانی AI، بابەتێک کە لە خوارەوە دەگەڕێنەوە بۆی، و لەوانەیە چەند سیستەمێکی تریش هەبن کە هەرگیز ئاشکرا نەکراون.
لەگەڵ ئەوەشدا ئەو وەرانکاریەی کە زیرەکی دەستکرد دەیهێنێت، لە سنووری جەنگ و ئۆپەراسیۆنە سەربازیەکاندا ناوەستێت. ئاستێکی تری هەیە، دەنگێکی بەدەنگتر و درۆژتر. چەکی ئۆتۆمی بەستراوەتەوە بە بەکارهێنانی سەربازی ئاستوخۆ، تا ڕادەیەک بینراو، و بە حسابات و ئەککەوتنە نەخوازراوەکانیە ئاگایەنراوەکان بەرەوە دەبرێت، و مەترسیەکانیان سنووردار بوو بە ساتی تەقینەوە و ئەوەی بەدوایدا هات.
بە پێچەوانەوە، لە ئاستی هەشیاریدا زیرەکی دەستکرد بە بەدەنگی کار دەکات و دزەدەکات بە وردەکاریەکانی ژیانی ڕۆژانە، بە پەروەردە، کار، میدیا، خزمەتگوزاری و زەربەی کەرتەکانی کەمەگا. تواناکانی مرۆڤ لاواز دەکات، پشت بەستن بە سیستەمی دیجیتاڵی قووڵتر دەکاتەوە، بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و سەربەخۆیی مەعریفی دادەخورێنێت، و چاودێری و دەستکاریکردنی ڕەفتار فراوانتر دەکات. لەڕادا وەرانکاری بەدەنگتر و بەربەاوتر دەبێت، و کۆیلایەتی دیجیتاڵی خۆی دەبێتە جۆرێک لە چەکی کەکوژ، چونکە مرۆڤ بە جۆرێکەدا ناکوژێت. ڕۆژ لە دوای ڕۆژ هەشیاری، توانا و پێوەندیەکانیان دەگۆڕێت. دوو ئاستەکە دوو ڕووی یەک چەکن: یەکەکیان جەستە لە ساتەکدا لەناو دەبات، ئەوی تریان مێشک لە کاتی پشوودا هەدەوشێنێتەوە.
ئەگەر ئەم دوو ئاستە پێکەوە کەبکەینەوە، مەترسیەکە تەنها لە بەرهەمهێنانی چەکی کوشندەتر نییە، بەڵکو بە یەکسانی لە دووبارە شۆکردنی مرۆڤ و کەمەگادایە کاتێک گۆشکردن و بەاوکردنەوەی زیرەکی دەستکرد دەکەوێتە ژێر لێژیکی قازانج، پێشبڕکێ، قەرخکاری و کۆنتڕۆڵ. زیرەکی دەستکرد لەوانەیە هەڕەشە لە توانای مرۆڤ بکات بە تێگەیشتن، هەبژاردن، شیکردنەوە و بیاردان، و لەوانەیە ئەو توانایە بە بارمتە بجەبهێنێت بە ئەو سیستەمانەی کە لە سەرتاوە بە خزمەتکردنی ئابووری جیۆپۆلەتیکی و قازانج بنیات نراون نەک خزمەتی خەڵک.
هەر لەبەر ئەم هەیشە سەدان توێژەری پێشەنگی AI، لەنوێیاندا ئەو کەسانەی کە یارمەتیدەر بوون لە بنیاتنانی ئەم بوارە،

بەیاننامەیەکی کورتیان واژۆ کرد [16] کە تیایدا هاتووە: "کەمکردنەوەی مەترسی لەناوچوونی AI دەبێت ئەولەویەتی جیهانی بێت شانبەشانی مەترسییەکانی تری کەمڵایەتی وەک پەتا و جەنگی ئەتۆمی."
کاتێک مەترسیدارترین تەکنەلۆژیا لە مێژووی مرۆڤایەتیدا دەبێتە کارتێک لە دەستی کەبەکەی جیۆپۆلەتیکی و سەربازی سەرمایەداری لە نەوان جەمسەرە گەورەکاندا، بەبێ هیچ بڕیکی یاسایی و کەمڵایەتی و دیموکراسی ڕاستەقینە، مەترسی لەدەستدانی کەنتڕۆڵ نامێنێت و هەڕەشە بە سەر هەڕەشەی هۆشیاری تاک نامێنێت و دەبێتە هەڕەشە بە سەر داهاتووی کەمڵگا و مرۆڤایەتی بگشتی.

کەمپانیا دیجیتاڵییەکان و زیرەکی دەستکرد لە خزمەتی ڕاستڕەوی تووندڕەودا

بەاوکردنەوەی زیرەکی دەستکرد لە خزمەتی سەرمایە ناوەستێت لە مانا ئابووری و کەلتوورییە گشتیەکەیدا. درێژ دەبێتەوە بە هاوپەیمانییەکی ڕاستەوخۆ و پڕرسەندن لە نەوان گەورەترین کەمپانیاکانی دیجیتاڵ و ڕاستڕەوی تووندڕەو و پێژۆ سەربازی و سەرکوتکەرەکان لە سەرانسەری جیهاندا. یەکێک لە ڕوونترین دەربینەکانی ئەم هاوپەیمانتییە مانیفێستۆیەکە کە لە نیسانی 2026 لەلایەن Palantir Technologies بڵاوکرایەوە، کە من لە وتارێکی پێشتردا وەک دەربینی "فاشیزمی دیجیتاڵ" نووسیوم. بە ئاشکرا داوای چەکردنەوەی دەسەڵات لە دەستی ئەلیگارشی دارایی و تەکنەلۆژیادا دەکات کە دیموکراسی لیبرال بە بەربەستێک لەبەردەم زاڵبوونی خێی دادەنێت، هەروەها بە بەشداری ئەخلاقی ئەندازیارانی دەڵی سیلیکەن بە خزمەتی ئامێری جەنگ و ئاسایش.
لە پشت ئەم پێژەیەوە پیتەر تیل وەستاوە، دامەزرێنەری پالانتیر و یەکێک لە دیارترین سەرمایەدارانی دەناڵد ترەمپ و جەی دی ڤانس، و تیەریزانی تەوژمی "خرایی" [17]، واتە بانگەواز بە ئازادکردنی پڕرسەندنی تەکنەلۆژیا لە هەموو بەربەستێک هەرچۆنێک بێت تەچووونی کەمڵایەتی.
لەسەر ئەرزی واقیع، ئەم هاوپەیمانتییە تەنها بە قسە و قسە محدود نابێت. بگەرێی ڕاگەیەندراوەکەی کەمپانیاکە، پالانتیر هاوبەشییەکی ستراتیژی لەگەڵ "وەزارەتی بەرگری ئیسرائیل" واژۆ کردووە بە دابینکردنی ئامرازەکانی "شەڕ" بە هەزی AI، لەگەڵ پێژەی نیمبوس [19] کە لەلایەن گووگڵ و ئەمازۆن بەڕێوە دەبرێت، هەروەها سیستەمی ئامانجکردنی ئەلگوریتمی وەک لاڤەندەر و ئینجیل [20]، کە لە لەکەینەوە ڕۆژنامەوانییەکاندا ئاشکرا کرا، کە

کوشتنی بەکەمەوە لە غەزە گەیی بە ئەپڕاسیۆنەکی ژمێریاری سارد کە ژیانی هاوڵاتیانی مەدەنی بە داتا کەم دەکاتەوە.

لە خودی ئەمریکا و بەپێی بەڵگەنامەکانی ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤی ئەمریکا، Palantir لە ڕێگەی سیستەمی ImmigrationOS داتا بە دەسەڵاتدارانی کۆچبەران و گومرگ دابین دەکات کە هەڵمەتەکانی دیپۆرتکردنەوەی زۆرەملێ و بەدواداچوونی چالاکوانان و خۆپیشاندەران خێراتر دەکات. بەم شێوەیە سەرکوتی دیجیتاڵی لە ئامرازێک بە بەرهەڵستکاری هۆشیاری بە شێوەیەکی نەرم دەگۆڕێت بە هاوبەشێکی چالاک لە کوشتن و دەستبەسەرکردن و دیپۆرتکردنەوەدا.
لەسەر ئاستی نەوەدەوەتی، ئیلۆن مەسک، خاوەنی پلاتفۆرمی X، ووتەرین مەدەلی کۆمپانیایەکی دیجیتاڵی پشکنین دەکات کە ڕاستەوخۆ لە خزمەتی ئاستەوەی تونددەودا دانراوە. ئەو لە ڕێگەی پلاتفۆرمەکەیەوە پاڵپشتییەکی بەرچاوی بە هەڵمەتە ڕێگەزپێرستەکانی ئاستەو لە سەرانسەری جیهاندا کردووە، دواترینیان لە هەڵبژاردنەکانی ویلایەتی ساکسۆنی-ئەنهاڵتی ئەڵمانیا لە ئەیلولی 2026 دا و ئەستاش چالاکانە لە هەڵبژاردنەکانی بەرازیلدا دەستوەردەدات. تەوژمێنەوەیەکی تەوژمرانی 23] AlgorithmWatch] بەڕێگەی ئەوەی خستەووە کە چۆن X، بەهۆی خاوەندارێتی مەسک و کاریگەری ئاستەوخۆی لەسەری، بووە بەهۆکارێکی سەرەکی دەنگی خۆی و گوتاری خۆی بە پشتیوانیکردن لە ئاستەوی تونددەو لە سەرانسەری جیهاندا.
بەمەش وەنەکە تەواو دەبێت: ئەلگۆریتمەکان و زیرەکی دەستکرد لە خزمەتی سەرمایە و ئاستەوی تونددەو پێکەوە، لە ئاراستەی نەرمی هۆشیارییەوە بە هاوپەیمانی کراوە لەگەڵ دەندەترین پەڕەی میلیتاریستی، سەرکوتکەر و ڕێگەزپێرستی لە جیهانی ئەمەدا.

زیرەکی دەستکرد وەک ناوچەیەکی چینایەتی و ململانێی مەعریفی
بە هەموو ئەمانەی سەرەوە، هەڕەیە ئۆگەر بکەوینە ناو "دیترمینیزمی تەکنەلۆژیای پێچەوانەوە" کە ئەلگۆریتمەکان وەک کارمەندێکی سەربەخۆ دادەنێت کە ئاستەوخۆ هۆشیاری دروست دەکات، وەک ئەوەی سەرمایەداری تەکنەلۆژیا لەدایک بکات و تەکنەلۆژیا یەک هۆشیاری بە درۆژایی هەڵکی ئاست لەدایک بکات. زیرەکی دەستکرد قەوارەیەکی هاوشێوە نییە تەنها لە دەستی سەرمایەدا. هەروەها ناوچەیەکی کراوەی ململانێی چینایەتی و مەعریفییە. لە هەمان کاتدا کە هەندێک کۆمپانیا و دەوڵەتی دیجیتاڵی سەرمایەداری بە زیادکردنی قازانج و سەرکوتکردن و ئامانج گرتن و کوشتن بەکاری دەهێنن، زانایانی کۆش و

هەوا بۆکاری دەهێنن بۆ مەبەستی گەیاندنی ژینگە و ئاگادارکردنەوەی کارەساتەکانی، پزیشکەکان بۆ چارەسەری نەخۆشی بۆکاری دەهێنن، چالاکوانان سوودی لەوەردەگرن بۆ وەرگەیانی بابەتەکانی مافەکانی مرۆڤ و گەیاندنی دەنگی قوربانیان، و هێزەکانی چەپ، سەندیکاکان و بزووتنەوە کرێکارییەکان بۆکاری دەهێنن بۆ پرۆپەدانی خەباتیان.
ئەم جیاکردنەوەیە پشتگیری ئەزموونی هەیە، چونکە ئەو بۆگەیەی کە تەمارەکان سوود وەردەگرن کاتێک بارودۆخەکە دەگۆڕێت، لە خوێندنی باڵا [24]، لە قوتابخانەکان [25] و لە شوێنی کاردا [26]، کە دەستکەوت و بەرهەمهێنان بەرز دەبێتەوە کاتێک سیستەمەکە وا لە بەکارهێنەر دەکات کارەکە بکات نێک لە شوێنی خۆیدا، و کاتێک چاودێری مرۆڤ و کەمایەتی لەسەر پرسەکە دەپارێزرێت. ئەو دووەمرجە بەیارمەتی کەمایەتین، و ئەوەی خاوەندارێتی بکات و بەیار بدات ئەو کەسانەیە کە دایدەنێ. گرنگترین پرسیار هەر دەمێنێتەوە: کە سوود لەم دەستکەوتانە وەردەگرێت؟ بەرزبوونەوەی بەرهەمهێنان مانای زیادبوونی بەهای زیادەی دەرهێنراو لە کاری کرێکاران بە دەست و مێشک، ژن و پیاو و زیرەکی دەستکرد لێرەدا چەوساندنەوە ناهەقێت.

چێتر و قووڵ دەکاتەوە، چونکە هەمان بەها بە کاری کەمتر و کاتی کەمتر بەرهەم دەهێنێت و جیاوازییەکە دەگۆڕێت بە قازانج. کەواتە پرسیارەکە ئەوە نییە کە ئایا بەرهەمهێنان بەرز دەبێتەوە، چونکە بەرز دەبێتەوە. پرسیارەکە ئەوەیە ئەو زیادەیە بە کوێ دەڕوات: بە کرێی ئەوانەی بەرهەمی دەهێنن، بە کورتکردنەوەی کاتژمێرەکانی کارکردنیان و باشترکردنی بارودۆخیان، یان بە قازانجی خاوەنکارانی سەرمایەدار. وەڵامەکە بە ئاشکرایە و دووەمە.
هەموو ئەمانە ڕوونترین شێوە لە بواری کاردا وەردەگرن، کە زیرەکی دەستکرد وەک قەوارەیەکی سەربەخۆ نیشان دەدرێت کە بە ئارەزووی خۆی کارەکان دەگرێتە دەست. ئەو وێنەیە بەرگەکی ئایدیەلۆژیایە کە ئەو ڕاستییە دەشارێتەوە کە هەر کارێک هەوشێنراوەتەوە بەیارمەکە لە ژووری ئەنجومەندا دەدرێت، و گەورەترین خاوەنکانی ئەم تەکنەلۆژیایە ئێستا باس لە دەستبەرداربوونی تەواوی ئەو پیشانە دەکەن کە دەیان ملیۆن کارمەند دادەمەزرێنن. تەنانەت لەو شوێنەی کە زیرەکی دەستکرد جێگەی کەس ناگرێتەوە، تەنها دیمەنی بەس بە دیسپلین کردنی هەمووان، و کرێکاران کاتژمێری درێژتر، مووچەی کەمتر و چاودێری وردتر قبوڵ دەکەن لە ترسی دەرکردنیان. ئەمە سوپای یەدەگی کرێکارە لە شوێی دیجیتاڵی.
سەرمایە تەنها پێویستە لە ئاسەدا بە ئاشکرا بهێتەوە بە

لاوازکردنی چینی کرێکار لە سەودا، ڕێکخستن و مانگرتن. بەکاری لەرچاونووسی تەکنەلۆژیا نییە. ئەوە بڕیارێکی سەرمایە و ئەو تەکنەلۆژیایە کە کار هەدەوشێنێتەوە، توانای کورتکردنەوەی ڕۆژی کارکردنە لە کاتێکدا مووچە دەمێنێتەوە و کاتی پشوودان فراوان دەبێت، ئەگەر بڕیار لە دەستی ئەواندا بێت کە بۆها بڕەهم دەهێنن.

ئەم ململانێی چینایەتییە بە تەواوی مانا، نێک دژ ئەنجامێکی تەکنیکی بێلایەن. لە هەر هاوێکی ئەم تەکنەلۆژیایە تاقی بکەینەوە، زیان بگەیەنین، قازانج یان قازانج بکەین، وەڵامەکە هەموو جارێک دگەڕێتەوە بۆ هەمان خاڵ: ئەوەی خاوەنی بڕت بڕیار دەدات. ئەم دووبارەبوونەوەی ڕێکەوت نییە. ئەلگۆریتمەکان لە جۆهەردا هاوکێشەی بیرکارین و هیچ چینێکی تایبەت بە خۆیان نییە، و ئەرکی کۆمەڵایەتی و سیاسی خۆیان لە پێوەندییەکانی بڕەهمهێنانەوە وەردەگرن کە تێیدا کار دەکەن، وە لەو قەوارەیە کە خاوەنی داتاکان، تاقیگەکانی و سەنتەرەکانی پرۆسەکردنکەیە، و بڕیار دەدات بۆ چ مەبەستێک کار بکەن و لە بڕژەوەندی کێدا کار بکەن.

لێرەدا دژایەتییەکی بنەڕەتی دێتە بەرچاو. زیرەکی دەستکرد بڕەهمێکی کۆمەڵایەتییە بە تەواوی مانا، لەسەر بنەمای زانیاری کۆکەبووی مرۆڤ و کاری ملیۆنەها کەس بنیات نراوە، لەگەڵ ئەوەشدا بڕەهمەکانی وەک موڵکی تایبەت لێدەڕوانرێن کە ژمارەیەکی کەم مۆنۆپۆل و دەوڵەتەوە داگیر دەکرێن. ئەم ناکۆکی نێوان کاراکتەری کۆمەڵایەتی بڕەهمهێنان و دەستبەسەرداگرتنی تایبەتی ئەنجامەکانییە، کە ئەمڕۆ لە پشکۆتووترین هێزی بڕەهمهێنان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا بڕەهم دەهێنرێت. کۆشەی بنەڕەتی کەمتر لە خودی ئامێرەکدایە وەک لە خاوەندارێتی ئامرازەکانی بڕەهمهێنانی دیجیتاڵی و کۆنترۆڵکردنیان و هەر ئەمشە کە شۆڕشەکە لە زەمینەی گلێیی کردن لە تەکنەلۆژیا دەگوازێتەوە بۆ گۆڕانی خەباتی چینایەتی.

دژ ئەنجام و ئەرکەکان: بەرەو زیرەکی دەستکرد لە خزمەتی مرۆڤایەتیدا

ئەگەر ئەم دینامیکە بەردەوام بێت بە بێ وەڵامدانەوەی کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای هۆشیارییەکی چەپ و پشکۆتووخواز و ماف و بێ یاسا و یاسای نەودوێتی و ناوخێیی کە دادپەروەری و شەفافیەتی دیجیتاڵی مسۆگەر بکات و لە چوارچێوەی پێکهاتە کۆمەڵایەتی و جەماوەرییەکاندا دابنرێت، ئەوا زیرەکی دەستکرد وردە وردە لە ئامرازێک لە دەستی سەرمایەداریدا دگۆڕێت بۆ سیستەمێک کە جگەی کار بنچینەییەکانی مرۆڤ دگرێتەوە و ژیانی ڕۆژانەی پێ

بەرهەمهێنانی زۆر لە ئادەمیزادی ئەمڕۆ دەچێت. ئەمە لە کاتێکدایە کە زۆربەی بواری کانی پیشەیی و کەسیی ڕۆژانەدا دەستی پێکردووە.
ئەوەی ئەمڕۆ ووبووەتەوە هیچ چارەنووسێکی تەکنەلۆژیا نییە کە پێشوەخت نووسراوە. ئەو بڕەمەی هەیە بڕیاردانی سیاسی و ئابووریە کە خزمەت بە بڕژەوەندییەکانی سەرمایەدارەکات، و دەتوانرێت ووبووەتەوە ببێتەوە، هەرچەندە قورس بێت. کۆنترۆڵکردنی زیرەکی دەستکرد، ڕێکخستنی ئەلگۆریتمەکان و خستنەژێر چاودێری دیموکراتییانە بڕیارسیارێتییەکی گەورە کە پێویستی بە کار و ڕێکخستنی چڕ، پشکۆتووخواز و ماف هەیە لەسەر ئاستی جیهانی، لەگەڵ بڕۆپشبردنی بەدیلی دیجیتاڵی کۆمەڵایەتی و بەشداربووانە کە توانای بیرکردنەوەی سەربەخۆ و کاری بکەمەڵ بە خەڵک دەگەنەوە، وەک ئەپلیکەیشنی دیجیتاڵی دەکاتە ئامرازی یارمەتیدەر کە خزمەتی مەشکی مرۆڤ دەکات نەک جێگرەوەی.
بە بەدەستهێنانی ئەم ئامانجە، کار پێویستە بە دانانی ژێرخانی داتا لە ژێر بڕژەوەندی گشتی، بەرەوپێشبردنی دیموکراتی و لێپرسینەوەی کۆمەڵایەتی، گۆڕینی ئەلگۆریتمەکان لە "سندوقی ڕەش" داخراو بە نەرمەواڵەی سڕچاوە کراوە بە پەداچوونەوە بە کەمەڵ و پەداچوونەوەی سەربەخۆ، بە سەپاندنی شەفافییەت لە دیزاینی مۆدێلەکان و سڕچاوەکانی ئەو داتایانەی کە لەسەری ڕاهێنراون. ئەم تەکنەلۆژیایە هەروەها دەبێت بە خزمەتکردنی پەداویستییەکانی کەمەگا و بەشداریکردن لە دابەشکردنی سامان، ڕێکخستنی بەرهەمهێنان، چارەسەری نەخشەی، بڕەنگاربوونەوەی هەژاری و بەدەستهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی ئاراستە بکرێت.
بەبێ ئەم جۆرە میکانیزمانە، داواکاری بە یاسا، چاودێری و ڕێنمایی گشتی و ناتەواو دەمێنێتەوە و تەکنەلۆژیا بە بارمتە دەمێنێتەوە بە ژمارەیەکی کەم لە کەمپانیا مەزنەپەلی سەرمایەدارییەکان و هەزە گەورەکان. بە پێچەوانەوە، لە کاتێکدا خاوەندارێتی کۆمەڵایەتی، بڕیارسیارێتی و بەدیلی هەرەوەزی، دەتوانرێت زیرەکی دەستکرد لە لۆژیکی قەرخکاری و قازانج دەربهێنرێت و بیگەڕێنێتەوە بە بڕژەوەندی گشتی و ئامرازێک بە ئازادی مرۆڤ و خزمەتکردن بە مرۆڤایەتی، نەک ئامرازێک بە کۆیلەکردنی مرۆڤایەتی.

سڕچاوەکان

1 – AI و کەمەگا – سەرنج هەموو ئەو شتانەیە کە پێویستیان

پەیتی: زانستی ناسین و ئابووری سیاسی (تەکنەلۆژیا) سەرنجدان لە مرۆڤ و ئامێردا
https://link.springer.com/article/10.1007/s00146-025-02400-z
2 – کات – چەن OpenAI کەنتڕۆڵی مەدەلێکی AI لەدەستدا و چی پەویستە بگۆڕێت
https://time.com/article/2026/07/24/openai-hugging-face-attack/
3 – هەنگاوی سنوور – بەیاننامەیەک لە 1,386 کارمەندی کەمپانیاکانی AI سنوور
https://www.pacingthefrontier.com/
4 – ڕاپۆرتی نێودەوڵەتی سەلامەتی AI – ڕاپۆرتی نێودەوڵەتی سەلامەتی AI 2026
https://internationalaisafetyreport.org/publication/international-ai-safety-report-2026
5 – پەیمانگای داهاتووی ژیان – لەدوان لەسەر زیرەکی /https://superintelligence-statement.org

6 – ئەلجەزیرە – "کارەساتێکی جیهانی": بۆچی شارەزایان هۆشداری دەدەن لە مەترسییەکانی AI؟
https://www.aljazeera.com/news/2026/2/15/why-are-experts-sounding-the-alarm-on-ai-risks
7 – ITU – ژمارەی بەکارهێنرانی ئینتەرنێت لە جیهاندا زیادیکردووە، بەڵام جیاوازییەکان دابەشبوونی دیجیتاڵی سەرکی قۆتر دەکاتەوە ((Facts and Figures 2025
https://www.itu.int/en/mediacentre/Pages/PR-2025-11-17-Facts-and-Figures.aspx
8 – مایکل کۆت (SSRN) – کۆلۆنیالیزمی دیجیتاڵی: ئیمپراتۆریەتی ئەمریکا و ئیمپریالیزمی نوێ لە باشووری جیهان
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3232297
9 – MIT Media Lab – مشکت لەسەر ChatGPT: کەکەبوونی قەرزی مەعریفی لەکاتی بەکارهێنانی یاریدەدەری AI بە ئەرکی نووسینی وتار
https://www.media.mit.edu/publications/your-brain-on-chatgpt/
10 – کەمگاکان (MDPI)، مایکل گۆرلیچ – ئامرازکانی AI لە کەمگا: کاریگەرییەکان لەسەر دابەزاندنی باری مەعریفی و داهاتووی بیرکردنەوەی خەڵکی
https://www.mdpi.com/2075-4698/15/1/6

تـــوێژینـەوەیەک دەریـدەخات ئـەو منـداڵانـەی تـەمـەنـیان کـەمـەتـیـەکـان بـەکـاردەهـێنن نمـرەی کـەمتریـان لـە تـاقیکردنـەوەی خـوێنـدنـەوە و یادەوەری
هـەیـە
https://www.opb.org/article/2025/10/13/social-media-use-linked-to-lower-reading-memory-scores-in-preteens/
12 – The Local Denmark – "قـەیـران": قوتابیـانی قوتابخـانـەی دانیمارکی خراپترین ئـەنجامیان تـۆمار کرد لـە خوێندن و بیرکاری
https://www.thelocal.dk/20260908/crisis-danish-results-in-reading-and-maths-worst-ever-in-new-pisa-poll
13 – Euronews – تواناکـانی خوێنـدنـەوە و بیرکـاری قوتابیـان لـە سـەرانسـەری جیهاندا دابـەزیـوە لـەگـەڵ بـەرزبوونـەوەی دیجیتـاڵیـزەکردن، تـوێژینـەوەیـەکی PISA دەریـدەخات
https://www.euronews.com/my-europe/2026/09/08/pupils-reading-and-maths-skills-slump-across-the-world-as-digitalisation-soars-pisa-study-
14 – خوێندنی سیاسـەت، ڕەبـەرت چیسنال – کـێلایـەتی دیجیتـاڵی، کاتی هـەڵوەشاندنـەوە؟
https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01442872.2020.1724926
15 – Creati AI – لـەناوبردنی ئـۆتـۆماتیکی یـەکتر: پـێشبـڕکـێی چـەکی AI لـە نـێوان ئـەمریکا و چین لـە جیهاندا زیـــادی
https://creati.ai/ai-news/2026-04-12/us-china-ai-arms-race-autonomous-weapons-military/
16 – سـەنـتـەری سـەلامـەتی AI – بـەیـاننامـەیـەک لـەسـەر مـەترسی لـەناوچوونی AI
https://aistatement.com/
17 – گاردیـان – پیـتـەر تیـل لـە کـۆنگـرەی نـەتـەوەیـی کـۆماریـیـەکـان، تـەمووزی 2016
https://www.theguardian.com/technology/2016/jul/21/peter-thiel-republican-convention-speech
18 – ئـەلشـەبـەکـە – AI بـە جـەنـــگ: تـەکنـەلـۆژیـــای گـەورە تـــاوان و داگیرکاری ئیسرائیل بـەهـێز دەکـــات
https://al-shabaka.org/briefs/ai-for-war-big-tech-empowering-israels-crimes-and-occupation/

19 – ناوەندی سەرچاوەکانی بازرگانی و مافەکانی مرۆڤ – ئەمازۆن، گووگڵ و مایکرۆسۆفت سوودەمەندی دەستدرێژی سەربازی ئیسرائیل دەکەن لە شەڕی ئیسرائیل بە سەر غەززە، لێکۆڵینەوەکان دەریدەخەن
https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/amazon-google-microsoft-fuel-israeli-military-aggression-in-israels-war-on-gaza-investigation-reveals/
20 – سەنتەری سەرچاوەی بازرگانی و مافەکانی مرۆڤ – گوایە پالانتیر توانای بە ئامانجگرتنی AI ی ئیسرائیل دەدات لە کاتی شەڕی ئیسرائیل لە غەززە و نیگەرانی لە تاوانەکانی جەنگ دروست دەکات
https://www.business-humanrights.org/es/%C3%BAltimas-noticias/palantir-allegedly-enables-israels-ai-targeting-amid-israels-war-in-gaza-raising-concerns-over-war-crimes/
21 – ئەنجومەنی کۆچبەرانی ئەمریکی – ICE بە بەکارهێنانی سیستەمی نوێی AI لەلایەن Palantir بە بەدواداچوونی جموجۆڵی کۆچبەران
https://www.americanimmigrationcouncil.org/blog/ice-immigration-palantir-ai-track-immigrants/
22 – لێبوردنی نێودەوڵەتی ئەمریکا – گرێبەستەکانی Palantir Technologies نیگەرانی مافەکانی مرۆڤ بەرز دەکاتەوە پێش ئەوەی NYSE داستەوخۆ بخرێتە لیستی
https://www.amnestyusa.org/press-releases/palantirs-contracts-with-ice-raise-human-rights-concerns-around-direct-listing/
23 – کاریگەری ماسک: کاریگەری X لەسەر هەڵبژاردنەکانی ئەڵمانیا – AlgorithmWatch
https://algorithmwatch.org/en/the-musk-effect/
24. – هاوستای تایبەتی AI Scientific Reports, Kestin et al باشترە لە فێربوونی چالاک لە پێلدا: RCT دیزاینێکی نوێی توێژینەوە لە چوارچێوەیەکی پەروەردەیی داستەقینەدا دەناسێنێت
https://www.nature.com/articles/s41598-025-97652-6
25 – بانکی جیهانی – لە تەختەی چاکەوە بە چاتبۆت: هەڵسەنگاندنی کاریگەری AI بەرهەمهێنەر لەسەر دەرئەنجامەکانی فێربوون لە نیجیریا
https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/15e1ff08-15ae-4f7a-b2a8-d146e6c113ee/full
26 – ئێن بی ئای ، ئێریک برینجولفسۆن ، دانیێل لی و لیندسی رایمۆند – بەرهەمهێنەری AI لە کاردا
https://www.nber.org/papers/w31161